Andrei Avram

NOTE ETIMOLOGICE

CABEL. Este înregistrat în MDA cu definiția „măsură pentru grâu egală cu aproximativ 12 l” şi cu etimologia necunoscută. Avem a face cu rezultatul unei greşeli de transcriere: a fost omis semnul diacritic care apare în *căbel* (= [kắbel]), variantă – menționată ca atare, atât în DA, cât şi în MDA – a lui *câblă*, cuvânt cu următoarea etimologie în primul dintre cele două dicționare: „Din paleosl. кѣбъ́лъ, idem (< germ. **kubil* = *Kübel*)” (în celălalt dicționar: „vsl кѣбълъ”).

Din definiția lui *câblă* dată în MDA, „unitate de măsură egală cu aproximativ 100 g” (se vorbeşte deci despre o măsură de greutate) ar rezulta că ne găsim în prezența unui sens diferit de cel al lui *cabel* (recte: *căbel*), care desemnează o măsură de capacitate. Nu ştim pe ce se bazează definiția reprodusă în rândurile precedente. Sursa la care se trimite în MDA –„Iorga, S. D. XIII, 1558” – este una dintre cele indicate în DA, unde însă *câblă* apare cu sensul „măsură pentru cereale şi poame, corespunzând unei găleți”. Numai plecându-se de la acest sens (nu de la cel dat în MDA) poate fi explicat sensul derivatului *câblărit*, „un fel de dijmă luată de la recoltă” (MDA), căci, evident, nu poate fi vorba despre o măsurare a dijmei cu suta de grame.

CACA. Cel puțin cu primul dintre cele două sensuri menționate în MDA („materii fecale”; „lucru murdar, respingător”) şi în combinație cu verbul *a face*, cuvântul circulă în majoritatea graiurilor dacoromâne (vezi ALR II, vol. I. *Soplement. Termeni considerați obsceni*, Sibiu/Leipzig, 1942, p. 2, răspunsurile la întrebarea 4965), ca element al unui „stil” numit de obicei (ca în articolul de dicționar avut în vedere aici) limbajul copiilor, pentru care credem însă – urmându-l în parte pe Sextil Puşcariu (DR I, 1920–1921, p. 80, 92: „graiul copilăresc”) – că este mai potrivit termenul limbajul copilăresc (ca echivalent al engl. *baby talk* şi al germ. *Ammensprache*).

Cuvântul este considerat în MDA cu etimologie nesigură. Trimiterea la limba franceză („cf. fr. *caca*”) lasă să se înțeleagă că este admisă posibilitatea ca din această limbă să fi fost împrumutat în română termenul în discuție. După părerea noastră însă *caca*, întocmai ca multe alte cuvinte din limbajul copilăresc (*papa, mama, pipi* etc.) este – nu numai în română, ci şi în alte limbi – o creație spontană, asemănătoare până la un punct cu formațiile onomatopeice (vezi Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 2000, p. 21–29, şi bibliografia citată acolo).

LR, LXII, nr. 1, p. 3–25, Bucureşti, 2013

BDD-A439 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:29 UTC)

CAMETE. Nu figurează în DA, iar în MDA apare cu sensul „om mare şi prost” şi cu etimologia necunoscută. Prezența accentului pe silaba inițială a cuvântului ne conduce la ipoteza potrivit căreia acesta este un derivat cu sufixul *-ete* neaccentuat. Dicționarele limbii române nu înregistrează însă nicio bază cu radicalul *cam-* asociat unui sens cu care să poată fi pus în legătură vreunul dintre sensurile „om”, „om mare”, „om mare şi prost”, aşa încât s-ar părea că ipoteza trebuie abandonată. Vom încerca să arătăm că altfel stau lucrurile.

După opinia noastră la forma din titlul notei de față s-a ajuns ca urmare a faptului că, într-un text scris de mână, curba închisă (oval sau cerc) corespunzătoare literei *o* nu a fost trasată complet; astfel s-a creat posibilitatea ca *o* să fie citit şi transcris, greşit, *c*. Aşadar cuvântul cu sensul „om mare şi prost” este în realitate *oamete*, derivat de la *om* şi asemănător din punctul de vedere al formei cu paroxitonul *oamet*, variantă a oxitonului (derivat cu sufixul *-et* accentuat) *omet* „mulțime mare de oameni” (DLR); pentru *-e* cf. fluctuația care poate fi ilustrată cu perechi de forme ca *fluture – flutur, pântece – pântec*, precum şi raportul dintre *oaspete* şi varianta (înregistrată în MDA) *oaspet* a acestui cuvânt. Din punct de vedere semantic *oamete* este foarte apropiat de augmentativele *omoi, ometoc, ometoi, ometioi* etc.

Între unele dintre augmentativele la care ne referim – cum sunt ultimele trei din seria celor citate în alineatul precedent – şi *oamete*, există o relație etimologică directă, care nu avea cum să fie semnalată în DLR, dicționar în care (ca şi în celelalte dicționare) nu găsim un cuvânt *oamete* cu sensul dat în MDA s. v. *camete*. În timp ce în secțiunea etimologică a articolului *omoi, -oaie* „augmentativ al lui *om*” în DLR sunt indicate amândouă elementele prin a căror combinare s-a creat derivatul („*om* + suf. *-oi*”), la cuvintele *ometioc* şi *ometoi* se dau explicații mai puțin precise – „de la *om*”, în ambele cazuri (s. v. *ometioi* se trimite la *ometoi*) –, prezentându-se, de fapt, etimologii indirecte, căci, se înțelege, cele trei derivate avute în vedere aici nu pot fi considerate formații provenite direct din *om*, cu ajutorul sufixelor (?) **-etioc* sau **-et(i)oi*. Lucrurile devin cât se poate de clare în momentul în care se recunoaşte existența lui *oamete* „om mare” (nu neapărat „şi prost”): din acest cuvânt derivă direct *ometioc* şi *ometioi*, iar din varianta **oamet* provine direct *ometoi*.

CAPUȚINĂ. Este un nume de plantă, înregistrat în MDA cu etimologia necunoscută şi cu sensul „călțunaşi (*Tropaeolum majus*)”. Provine dim germ. *Kapuziner*, primul element al compuselor *Kapuzinerblume* şi *Kapuzinerkresse*, care au, amândouă, înțelesul cuvântului românesc (vezi *Dicționar german-român.* Ediția a II-a, revăzută şi îmbogățită. [Coordonare Mihai Isbăşescu şi Ruth Kisch], Bucureşti, 1989).

CARABAN. Precedată de precizările conform cărora, pe plan semantic, se opune lui *handicap* şi se foloseşte în expresiile *a-şi lua* sau *a da cuiva caraban*,

BDD-A439 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:29 UTC)

definiția cuvântului (*caraban*[2] în MDA; etimologia necunoscută) – „a lua sau a da cuiva avans (pornind înainte sau rămânând în urmă) într-o întrecere sportivă” – ne permite, după părerea noastră, să stabilim o legătură între, pe de o parte, sensurile acestor expresii, şi, pe de altă parte, unul dintre sensurile lui *a se cărăbăni*: „a o şterge, a pleca repede (şi pe furiş) de undeva, a o întinde, a se căra” (< tc. [*çe*]*k arabanı* „şterge-o!, întinde-o!, cară-te!”; Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române.* II. *Dicționarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, 2010). Considerăm, prin urmare, că substantivul din titlul acestei note este un derivat regresiv de la verbul *a se cărăbăni.* Pentru alternanțele [ă] ~ [a] şi [ă] ~ [á] cf. *cataramă* față de *încătărăma*, precum şi formele de singular *balama, cataramă* față de pluralele dialectale *bălămăli, cătărămi*.

CARABOI. Avem în vedere pe *caraboi*[1], cu sensurile „calaican; piatră-vânătă” (în MDA cu etimologia necunoscută). Este unul şi acelaşi cuvânt cu *caraboi, cărăboi,* variante înregistrate de E. Suciu în dicționarul citat în nota precedentă, s. v. *caraboia* „vitriol, acid sulfuric” (< tc. *karaboya*). Din punct de vedere semantic explicația pe care o propunem este susținută de faptul că substanțele numite popular *calaican* şi *piatră-vânătă* sunt săruri ale acidului sulfuric, anume sulfat de fier şi, respectiv, sulfat de cupru.

CARABUŞCĂ. Înseamnă „cutioară confecționată din coajă de copac în care se păstrează tutunul” şi este considerat în MDA ca provenit din rus. *коробка.* Acelaşi cuvânt rusesc este dat şi ca etimom al lui *coropcă* „ladă cu mai multe despărțituri” (plus alte câteva sensuri), etimologie întâlnită şi în DA (unde *carabuşcă* nu apare).

După părerea noastră cuvântul din titlul acestei note provine dintr-un diminutiv, rus. *коробочка* „cutiuță” (*Dicționar rus-român*. Redactori principali Gheorghe Bolocan, Tatiana Nicolescu. Sub conducerea redacțională a acad. Emil Petrovici, Bucureşti, 1959–1960). În locul formei aşteptate **caroboşcă*, accentuată pe silaba a doua şi cu [o] în silaba următoare, în românește avem o formă care se explică prin influența derivatelor cu sufixul de origine slavă *-uşcă* (pentru acesta vezi G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti/Leipzig/Viena, 1916, p. 343–345).

CAZAICĂ. După cum se poate deduce din informațiile date în MDA, cuvântul – care figurează în dicționar cu sensul „arătător de ceasornic” şi cu etimologia necunoscută – circulă în unele graiuri din Banat. Provine din sb. *kazaljka*, sinonim al lui *kazalo*, care înseamnă, printre altele, „ac, indicator, arătător; limbă” (Mile Tomić, *Srpsko-rumunski rečnik*/Mile Tomici, *Dicționar sârb-român*, Timişoara, 1998–1999).

CĂFUI. Este un verb (înregistrat în Transilvania) cu sensul „a izbucni în râs, în plâns, tuse etc.”. Soluția etimologică – socotită nesigură – propusă în MDA este

BDD-A439 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:29 UTC)

următoarea: „cf. mg. *köhögni*, ucr. *кахикати*”. Se presupune deci, în ce priveşte aspectul fonetic al problemei, că o fricativă posterioară (laringală sau velară) a fost înlocuită cu una anterioară (labiodentală) – ceea ce se poate admite (cf. magh. *hütlen* > rom. *viclean*) –, dar rămâne inexplicabil următorul detaliu: atât în cuvântul maghiar, cât şi în cel ucrainean, în afara oclusivei iniţiale (care ar corespunde lui [k] din *căfui*), există o oclusivă, asemănătoare ([g], respectiv, [k]) – la finala radicalului – care nu se regăseşte în cuvântul românesc. Nici din punctul de vedere al sensului lui *căfui* nu sunt justificate trimiterile făcute în MDA, întrucât ele implică admiterea unor evoluţii semantice neverosimile: cuvântul maghiar citat înseamnă „a tuşi” şi „a scârţâi” (*Dicţionar maghiar-român.* Redactori-şefi: Kelemen Béla şi Szász Lőrinc, Bucureşti, 2010–2011); cel ucrainean înseamnă „a tuşi, a tuşi din când în când, cu intermitenţe” (*Dicţionar ucrainean-român.* [Redactor: Gheorghe Cocotailo], Bucureşti, 1964).

După părerea noastră la originea verbului din titlul notei de faţă se află magh. *fakad*; cu mai multe sensuri („a ţâşni”, „a se desface” etc.), printre care se numără cele figurate, ilustrate în dicţionarul maghiar-român citat, cu ajutorul exemplelor următoare: „*kacajra* (sau *nevelésre*) ~ a izbucni în râs, a-l bufni râsul; *káromkodásra* ~ a începe să înjure; *sírva* ~ a izbucni în plâns, a se porni pe plâns”. Vom încerca, în continuare, să arătăm cum s-a ajuns de la magh. *fakad* la rom. *căfui*.

Ar fi fost de aşteptat ca termenul din maghiară să devină în română **făcădui*; cf. *fogad* > *făgădui*. Presupunem că partea finală a lui *fakad* nu are un echivalent în forma cuvântului românesc deoarece a fost identificată de unii români, cunoscători doar într-o mică măsură ai maghiarei, cu verbul *ad* „a da”, aşa încât sufixul verbal a fost ataşat la partea iniţială (*fak-* > rom. *făc-* în poziţie neaccentuată), considerată drept un cuvânt separat. Această identificare a fost posibilă datorită faptului că *a da* înseamnă, printre altele, şi „a se declanşa, a izbucni, a se porni” (DLR, s. v., sensul IV 2; într-un citat întâlnim expresia *a-i da lacrimile*, cunoscută pretutindeni). De la **făcui* la *căfui* s-a ajuns, evident, printr-o metateză, fenomen frecvent în română (numeroase exemple la Sextil Puşcariu, *Limba română.* Vol. II. *Rostirea.* Ediţie îngrijită de Magdalena Vulpe. Studiu introductiv de Andrei Avram, Bucureşti, 1994, p. 165–172; un exemplu în care sunt implicate, în aceeaşi ordine, consoanele din cazul discutat aici – [f]...[k] > [k]...[f] – se găseşte la p. 170: *flecuşteţ* > *clefuşteţ*).

CĂNATĂ. Bg. *кана*, care după MDA s-ar afla la originea lui *cănată* „cană”, are un sens identic cu cel al cuvântului românesc, ceea ce însă nu este suficient pentru a ne determina să acceptăm această etimologie. Atât sub aspect semantic, cât şi din punctul de vedere al formei, *cănată* prezintă trăsături care indică, neîndoielnic, proveniența lui din ngr. κανατα „cană, ulcior” (*Dicţionar neogrec-român*. Coordonare şi redactare finală Lia Brad-Chisacof, Bucureşti, 1996).

BDD-A439 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:29 UTC)

CĂPĂTUŞCĂ. A fost înregistrat în Bucovina, cu sensul „basma”, Etimologia dată în MDA – „*capăt* + *-uşcă*” – nu este acceptabilă, căci nu satisface criteriul semantic: nu se vede ce legătură ar putea să existe între sensurile „capăt” şi „basma”. În schimb, este evident că există o legătură între „cap” şi „basma”. Tot atât de evident este faptul că nu poate fi vorba despre un derivat de la *cap*, cu un sufix **-ătuşcă* .

Soluția etimologică pe care o propunem se întemeiază pe constatarea că în germană există compusul *Kopftuch* „basma, maramă, tulpan” (vezi dicționarul citat s. v. *capuțină*), al cărui prim termen are sensul „cap”. Cuvântul geman a fost modificat în prima parte după rom. *cap*, iar în partea finală a suferit o transformare mai amplă, prin încadrarea lui în seria derivatelor cu sufixul *-uşcă* (cf. nota *carabuşcă*).

CĂPUCI. Definiția cuvântului (cu etimologia necunoscută) dată în MDA este următoarea: „abajur la lampă prin care trece flacăra fitilului”. Această definiție este greşită: cum se arată s. v. *abajur*, obiectul astfel numit poate fi făcut şi din pânză sau din hârtie, materiale prin care o flacără nu poate trece fără a le aprinde. În realitate este vorba despre o piesă metalică de formă aproximativ emisferică, aflată deasupra mecanismului care serveşte la urcarea şi coborârea fitilului, pentru a mări flacăra, respectiv, pentru a o micşora („a face lampa mai mică”). Definiția reprodusă este cea din sursa la care se trimite („Cum vorbim” II, 1950, 4, p. 42), cu excepția faptului că *abajur* a luat locul termenului *căciulă* („căciula de la lampă...”). Ținând seamă de legătura, evidentă, dintre sensul acestuia şi sensul lui *cap*, precum şi de detaliile prezentate mai sus, credem că este justificată soluția etimologică potrivit căreia *căpuci* este un derivat de la *cap*, cu sufixul *-uci* (cf. *gluguci*, din *glugă*, unul dintre exemplele date de G. Pascu, la p. 278 a lucrării sale citate mai sus, s. v. *carabuşcă*).

NOTES ÉTYMOLOGIQUES

(Résumé)

L’auteur établit l’origine de quelques mots roumains (surtout dialectaux) sans étymologie dans les dictionnaires ou y accompagnés d’explications considérées comme inacceptables.

Cuvinte-cheie/Mots-clés: cabel, caca, camete, capuțină, caraban, caraboi, carabuşcă, cazaică, căfui, cănată, căpătuşcă, căpuci.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A439 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:29 UTC)